

O PREDPOKLADOCH HISTORICKÉHO MYSLENIA V KLASICKEJ NEMECKEJ FILOZOFII

M. BUHR: Vernünftige Geschichte (Zum Denken über Geschichte in der klassischen deutschen Philosophie). Akademie-Verlag, Berlin 1986, 147 s.

„Pre novovekú filozofiu, osobitne filozofiu osvietenstva a predovšetkým pre klasickú nemeckú filozofiu bolo myslenia o dejinách, t. j. reflexia nad spoločenským vývojom, otázka poznateľnosti historického sveta a jeho utvárania ľuďmi, konštitutívnym momentom jej úsilia. Historické myslenie klasickej buržoáznej filozofie predstavuje dedičstvo, ktorému je marxizmu primárne zviazaný“ Tieto úvodné slová v prvej z jedenásť prednášok a statí akademika Manfreda Buhra, ktorá dala názov celému zväzku, akoby vymedzovali rámec a zameranie autorovej analýzy historiozofickej problematiky v nemeckej filozofii na prelome 18. a 19. stor. M. Buhr sa koncentruje vo svojich prednáškach a príspevkoch, ktoré vznikli pri rôznych príležitostiach v pomerne širokom časovom rozpätí, na fundamentálne otázky, súvisiace s dejinnými a teoretickými predpokladmi historických názorov a ucelených koncepcií, s ich pôsobením v dobovom filozofickom, ale aj spoločenskom kontexte a s ich živým odkazom uchovávaným predovšetkým v marxistickej filozofii.

Väčšiu časť publikácie predstavujú state venované najvýznamnejším nemeckým mysliteľom danej epochy, na prvom mieste Leibnizovi, ktorý stál na počiatku filozofického vývoja v Nemecku 18. a 19. stor. vrcholiaceho v Hegelovi a smerujúceho k Marxovi. Nasledujú štúdie, zaoberajúce sa historiozofickou problematikou v Kantovom, Fichteho, Schellingovom a Hegelovom

diele, jej novými obzormi, impulzmi, ale aj ohraničeniami. Ďalšie príspevky analyzujú niektoré problémové okruhy v klasickej nemeckej filozofii s relevantným dopadom na formovanie historiozofických koncepcií. Jednotlivé state sa zaoberajú významom špekulatívneho myslenia v klasickej nemeckej filozofii a pre marxizmus, vzťahom absolútneho a historického rozumu, otázkou identity vo vzťahu k dejinám a konečne problematikou filozofickej metódy, systému a ich ponímaním v pertraktovanej epoche. Predmetom autorovej analýzy nie sú teda parciálne historické otázky, ale základné teoretické predpoklady uvažovania o dejinách, ontologické a gnozeologické základy filozofických systémov jednotlivých mysliteľov, od ktorých sa odvíjajú aj spoločenské a dejinné reflexie. Súčasne zameriava svoju pozornosť na sociálno-politickú zakotvenosť či podmienenosť ich filozofovania, aj keď autorovo demonštrovanie afinity medzi teóriou a jej sociálno-historickým kontextom nemá vždy rovnakú priekaznú silu.

Už v úvodnej štúdii, panoramaticky skicuujúcej vývin historického myslenia od Bacona a Descarta po Marxa, cituje M. Buhr Kantov kritický názor na Herderovu filozofiu dejín, podľa ktorého Herder „kazí hlavy tým, že ich povzbudzuje k tomu, aby bez premyslenia princípov vynášali púhym empirickým rozumom všeobecné súdy“. Kantovu filozofiu charakterizuje ako široko založený pokus uchopiť ľudské

bytie ako totalitu v jej mnohorakých prejavoch a vzťahoch. Kant sa usiluje teoreticky vyjadriť novú spoločenskú situovanosť človeka svojej doby v zosúladiení slobody a ľudskej dôstojnosti s (prírodnou) zákonitosťou a nevyhnutnosťou. Aktivizuje historické myslenie predovšetkým v rámci gnozeologického chápania problému. Problém poznania nadobúda uňho dialektickú a tým historickú signatúru, pretože poznanie chápe ako proces, v ktorom sa musí realizovať syntéza protikladných momentov. Týmto myšlienkovým postojom dal Kant rozhodujúci impulz ďalšiemu filozofickému vývoju v Nemecku, ale skutočný historický proces, presahujúci myšlienkový experiment, ostáva podľa Buhra mimo Kantovho transcendentálno-filozofického pojmového systému. Odkaz na sociálno-historickú podmienenosť a ohraňenosť Kantovho chápania vzťahu človeka k prírode má však v štúdií skôr deklaratívny než argumentujúci charakter.

Stimulatívny dopad konkrétneho historického procesu, reálnej historicko-politickej dynamiky doby na filozofické myslenie je do hĺbky analyzovaný v prednáške *Filozofia J. G. Fichte a historický proces doby*. M. Buhr poukazuje na dva rozhodujúce faktory pre zrod a vývoj Fichteov filozofie: prvým bola Kantova filozofia a spôsob, akým sa ňou Fichte zaoberal, druhým činiteľom bolo neustále pôsobenie historicko-politických udalostí v epoche Francúzskej revolúcie na Fichteovo myslenie. Pre jeho filozofiu má konštitutívny význam pokus teoreticky zvládnuť, resp. filozoficky preniknúť sociálno-historické otázky nastolené Francúzskou revolúciou. Revolučné udalosti mali na Fichteovo preto taký veľký vplyv, lebo jeho myslenie bolo školené na Kantovej filozofii, osobitne na jej spoločensko-kritických aspektoch, ktoré Fichte konfrontoval s reálnymi spoločenskými pomermi. Je

ho koncepcia aktívneho Ja je teoretickou odpoveďou na komplex otázok, ktoré ostro nastolila revolučná doba, preto podľa Buhra platí preňho ešte viac Marxova charakteristika Kantovej filozofie ako „nemeckej teórie Francúzskej revolúcie“. Fichteova koncepcia Ja bola podľa nášho autora jediná možná forma filozoficko-reflexívneho reagovania na dané štádium revolúcie v nemeckých spoločenských pomeroch, ktoré nemohli pôsobiť ako sociálno-praktický kolektív jeho teórie. Fichteov pokus o modelovanie vzorovej spoločnosti v spise *Uzavretý obchodný štát* je azda jeho najrozporupnejším dielom na jednej strane predstavuje model maloburžoáznej diktatúry na presadenie spoločnosti malých vlastníkov s maximálnou rovnosťou majetku; na druhej strane má silný plebejský akcent, orientujúci sa v Babeufovom smere.

Na rozporuplnosť teórie prameniacej v rozporuplnosti doby poukazuje aj stať venovaná Schellingovej filozofii. Doteraz trvajúce spory okolo významu Schellingovej filozofie majú živnú pôdu jednak v jej imanentnej povahe, v tom, že ide o systém bez realizovania systému, že je to filozofia praveľmi mnohoraká a prispôsobivá, no najhlbší zdroj jej rozporuplnosti vidí M. Buhr v nemeckých spoločensko-historických pomeroch začiatkom 19. stor. Porevolučný rešturačný prúd našiel svoj výraz v konzervatívnom nemeckom romantizme, vyjadrujúcom buržoázno-feudálnu rešturačnú ideológiu. Schellingovu filozofiu treba preto chápať ako súčasť vývoja klasickej nemeckej filozofie (v jeho ideí filozofie prírody), ale aj ako myslenie, ktoré sa tejto tradícii vzdaluje a je zamerané proti nej (aristokratická teória poznania a filozofia umenia). V chápaní spoločenského diania eliminoval Schelling rozhodujúci moment klasickej nemeckej filozofie — jej vzťah k historickému procesu; dejiny redu-

koval z veľkej časti na umelecko-individuálny proces tvorby a politiku na synonymum pre subjektívnu nezáväznosť.

Celkom inú teoretickú i historickú dimenziu má Hegelova filozofia. M. Buhr sa zamýšľa nad Hegelovým dedičstvom v marxizme v súvislosti s jeho myslením o dejinách, pretože historické myslenie, určujúce Hegelovu filozofiu, patrí primárne k hegelovskému dedičstvu v marxizme. Vychádza z Engelsovej charakteristiky Hegela ako prvého mysliteľa, ktorý sa pokúsil dokázať vývoj a vnútornú súvislosť v dejinách, ktorý uvoľňoval cestu pre pochopenie dejín ľudstva ako vývinového procesu ľudstva samého. Ľudia so svojimi činmi, vášňami a potrebami sú výkonnými orgánmi dejín ako dialektického procesu smerujúceho od nižšieho k vyššiemu. Nie je preto náhodné, že práca znamená pre Hegela základný predpoklad ľudského života, spoločnosti a každého jej vývojového stupňa. Dejiny sú teda dielom ľudí: čo sme, sme súčasne historicky.

V súvislosti s Hegelovým dedičstvom v marxizme poukazuje M. Buhr na prinajmenšom dve obmedzenia charakteristické pre jeho dialekticko-historický spôsob myslenia. Napriek všetkému zdôrazňovaniu dejinotvornej sily ľudí smeruje jeho filozofia dejín k oddeleniu človeka od dejín; v konečnej inštancii dejiny samé povýšené na svoj subjekt, a nie človek, robia dejiny. Človek je len ich nástrojom, a nie vlastným a jediným tvorcom. Po druhé, aj keď Hegel uznáva prírodné predpoklady dejín, predsa z nich viacmenej vylučuje teoretický a praktický postoj človeka k prírode a v dôsledku toho nepreniká k materiálnym predpokladom dejín.

Už vo svojich raných prácach poukázali Marx a Engels na to, že vedomá činnosť ľudí v historickom procese ako imanentná súčasť historickej

nevyhnutnosti je nevyhnutnou podmienkou, aby sa dejiny vôbec konali a mohli byť poznané. Produktívni ľudia sú teda „riešením hádanky sfingy“, ktorá sa nazýva dejiny.

Buhrove „profilové“ štúdie zasvätené najvýznamnejším reprezentantom klasickej nemeckej filozofie sú v knihe doplnené prácami analyzujúcimi niektoré noeticko-metodologické a ontologické aspekty ich filozofie.

V prednáške *Špekulatívne myslenie* si autor kladie otázku, či je také myslenie možné po Hegelovi, či môže byť plodné a vôbec potrebné, keď už Marx a Engels dokázali produktívne transformovať filozofické problémy obsiahnuté v špekulatívnej logike. Po historickom exkurze do problematiky uzatvára, že Marxovi, Engelsovi a marxizmu je známa otázka špekulatívneho myslenia a jeho uznania ako legitímneho filozofického problému. Je to možné za dvoch predpokladov: 1. ak sa do toho, čo nemecký idealizmus nazýval špekulatívne myslenie, vnesú dejiny (o špekulatívnom možno uvažovať zmysluplne len historicky, zdôrazňuje autor) a 2. ak sa špekulatívne myslenie (resp. dialektická metóda) oslobodí od svojej idealistickej formovej určenosti.

V prednáške venovanej vzťahu absolútneho a historického rozumu akcentuje A. Buhr dynamické a historické chápanie rozumu v Hegelovej filozofii. V Hegelovom chápaní rozumu sa spája absolútny a historický rozum a stáva sa historickou silou, schopnou presadiť absolútne do skutočnosti. V tejto súvislosti poukazuje Buhr na pozmenenú formuláciu známej vety v novom vydaní *Filozofie práva*, ktorá tradične znela „Čo je rozumné, je skutočné a čo je skutočné, je rozumné“ a ktorá mala potvrdzovať identitu myslenia a bytia, rozumu a skutočnosti v Hegelovej filozofii. Nové znenie vety, a síce „čo je rozumné, stáva sa skutočným a čo je skutočné, stáva sa ro-

zumným“, poukazuje podľa M. Buhra na Hegelov filozofický program — preskúmať vznikanie totality. Hegelovi išlo o logiku vzniku a jeho dialektika bola uskutočnením tejto logiky, aj keď možno mať pochybnosti o tom, či svoj program skutočne splnil. Pravý zmysel Hegelovho absolútneho rozumu spočíva podľa nášho autora vo vedomí absolútnej moci ľudského rozumu ako rozumu v zrode, ako historického rozumu. Absolútne sa uskutočňuje v ľudskom, v činoch ľudí, ktoré sú výkonom ľudského rodu a môžu byť len jeho výkonom.

Aj riešenie problému identity, ktorý sa koncom 18. stor. vyvinul v nemeckom duchovnom živote do ústredného svetonázorového problému prejavujúceho sa nielen filozoficky, ale aj eseticky a sociálno-politicky, treba hľadať podľa autora v smere naznačenom Hegelom: otázka identity je otázkou dejín. Historický proces je miestom, kde sa môže vytvárať „identita identity a ne-identity“.

Pre dejiny klasickej nemeckej filozofie je charakteristická neustála snaha odmietať výčitku nesystémovosti adresovanú filozofickému mysleniu,

ktorá sa vždy týkala dôkazu legitimity filozofie (ako vedy), formulovať všeobecne platné výpovede, zákony a princípy. Pri riešení tejto otázky vystúpil problém „otvorených“, tvoriacich sa štruktúr a systémov, s ktorým sa zaoberal tak Kant ako Schelling a Hegel. M. Buhr podčiarkuje, že alternatíva: rozum ako systém alebo rozum ako dejiny je pre filozofiu falošnou alternatívou. Dialektickému mysleniu ide o filozofické poznanie súvislostí, vzťahov medzi faktami, o poznanie totality ako totality. Systém a dejiny sa preto v dialektickom myslení nevylučujú, naopak, takéto myslenie predpokladá nedeliteľnú súvislosť medzi nimi.

Zborník prednášok a článkov Manfreda Buhra je prínosom tak z aspektu dejín filozofie, ako aj zo systémového hľadiska. Ak pri skúmaní sociálno-politických predpokladov a stimulov teoretických koncepcií v epoche klasickej nemeckej filozofie neprinášajú pertraktované state vyčerpávajúce odpovede, treba mať na pamäti, že ide o tematiku, nárokovajúcu si komplexnejšie monografické práce.

Milan Zemko

OD ÚPADKU HEGELOVSTVÍ K NOVOHEGELOVSTVÍ

L. MAJOR: *Od úpadku hegelovství k novohegelovství*. Univerzita Karlova, Praha 1987, 115 s.

Otázka politického dopadu Hegelovy filozofie bola diskutovaná od minulého stololetí a nabyla značného významu i ve stololetí dvacátém. V Hegelovi se na jedné straně viděl stoupec pruského státu a dokonce jakýsi pruský státní filozof, na druhé straně již v minulém stololetí bylo řadě myslitelů jasné, že Hegel byl i analytikem buržoazní společnosti. Ve dvacátém stololetí nechybělo dokonce několik pokusů dokázat nejen reakční charakter He-

gelovy filozofie, nýbrž ukázat ji jako předstupeň fašistické ideologie, koncepce fašistického německého státu. V tomto směru byl zvlášť radikální K. Popper, a proto než přejdeme k vlastní práci Majorově, řekněme několik slov k jeho pojetí Hegela a hegelianismu. Příznačné pro Poppera je, že se netají svými záměry a vysloveně prohlašuje, že mu nejde o vysvětlení vlivu Hegelovy filozofie, nýbrž o to, aby tento vliv potíral. Hegel